

Valistuksen perintöä ja salaliittoteorioita. Vapaamuurarit osana suomalaisen yhteiskunnan historiaa

Arvio teoksesta Nyström, Samu. *Enemmän valoa. Suomalaisen vapaamuurariuden historia*. SKS Kirjat. 2024. 476 s. ISBN 978-951-858-504-9.

Mikko Saira

Vapaamuurareita pidetään maailman suurimpana “salaseurana”. Erilaisten salaliittoteorioiden mukaan vapaamuurarit ovat järjestö, joka vetee kulisseissa naruista ja on aiheuttanut länsimaisen historian keskeiset tapahtumat, kuten Ranskan vallankumouksen tai Venäjän hyökkäyksen Ukraina. Varsinkin populaarikulttuurissa vapaamuurareihin assosioidaan mielikuva vaikutusvaltaisista miehistä, jotka salaisuuden verhon takana vaikuttavat meidän kaikkien elämään.

FT Samu Nyströmin kirjoittama *Enemmän valoa. Suomalaisen vapaamuurariuden historia* on Suomen suurloosin teettämä tilaushistoria, joka tarjoaa tietoa suomalaisen vapaamuurariuden historiasta ja piirteistä. Nyström on ensimmäinen tutkija, jolla on järjestöön kuulumattomana ollut vapaa pääsy järjestön arkistoihin ja aineistoihin. Teos toimii vapaamuurareille itselleen katsauksena järjestön historiaan, mutta laajemmalle yleisölle se tarjoaa historian lisäksi tietämystä siitä, mitä vapaamurarius ylipäänsä on. Vapaamurarien Taloustutkimuksella vuosina 2014 ja 2019 teetättämien kyselyiden mukaan laaja joukko suomalaisia yhdistää muurariuteen ajatuksen eliitin hyvä veli -verkostosta, joka ajaa jäsenistönsä taloudellisia ja yhteiskunnallisia etuja. Kyselyistä kävi lisäksi ilmi, etteivät suomalaiset oikeastaan tunne järjestöä ollenkaan. Nyströmin kirjoittamalle historiikille on siis paikkansa tietokirjallisuuden kentässä, sillä suomalaisessakin yhteiskunnassa vapaamuurareita on syytetty erilaisista vääryyksistä. Nyström perehtyy suomalaisen vapaamurariuden historiaan ja esittelee samalla, mitä muurarius ylipäänsä on.

Enemmän valoa on yksityiskohtainen teos, jossa tehdään seikkaperäinen katsaus vapaamurariuden tapahtumahistoriaan. Teoksessa lukijalle kerrotaan, miten moderni vapaamurarius sai alkunsa 1700-luvun Britanniassa, miten liike rantautui vuosisadan puolivälissä Ruotsiin ja sen myötä nykyisen Suomen alueelle, miten autonomian aikana järjestö oli kielletty mutta aloitti toimintansa uudelleen Suomen itsenäistyttyä sekä miten vapaamurarit kietoutuvat itsenäisen Suomen historiaan. Kansainvälinen

näkökulma pysyy koko ajan mukana, ja tapahtumat sijoitetaan yleiseurooppalaiseen kontekstiin.

Teos tarjoaa yksityiskohtaisen historian lisäksi tietoa itse muurariudesta. Yksi teoksen päämäärä tuntuukin olevan lisätä tietoisuutta modernin vapaamuurariuden luonteesta ja korjata väärinymmärryksiä. Teos on jaettu kolmeen osaan, sillä ihmisen täytyy matkallaan kohti täysivaltaista vapaamuurariutta saada kolme eri astetta, joita ovat oppilasmuurari-, veljesmuurari- ja mestarimuurariaste. Jokaisen pääluvun aluksi kerrotaan lyhyesti, mitä kukin aste tarkoittaa. Tärkeimmät tiedot esitellään heti teoksen alussa, vaikka tietoa vapaamuurariuden luonteesta kerrytetään pikkuhiljaa, sillä vapaamuurariuskon on määritelty eri aikoina eri tavalla. Keskeistä on se, että vapaamuurariutta esiintyy maailmassa hyvin laajana kirjona, eivätkä kaikki muurarijärjestöt tunnusta toisiaan. Nyströmin teos käsittelee niin kutsuttua valtavirtamuurariutta, joka syntyi 1700-luvun Britanniassa. Valtavirtamuurariuskon eroaa esimerkiksi 1800-luvun loppupuolella perustetusta vapaamuurarillisesta *Le Droit Humain* -järjestöstä siinä, ettei valtavirtamuurareilla ole kansainvälistä keskitettyä johtoa, eivätkä he hyväksy jäsenikseen naisia.

Vapaamuurarien historiallinen tausta

Nykyisen Suomen alueella toimi vapaamuurarilooseja jo Ruotsin ajalla, pohjautuen samalla vuosisadalla Britanniassa syntyneeseen valtavirtamuurariuteen. Varhaismodernia aikaa koskeva osuus on suppea, sillä noin 400-sivuisesta kirjasta 1700- ja 1800-lukuja käsittelevälle osuudelle on omistettu ainoastaan reilu 30 sivua. Ratkaisu on kuitenkin ymmärrettävä ottaen huomioon nykyisen Suomessa toimivan järjestön perustamisen ajankohdan. *Enemmän valoa* painottuukin tarkastelemaan suomalaista vapaamuurariutta 1900-luvulla, sillä nykyinen Suomessa toimiva vapaamuurarijärjestö perustettiin 1920-luvun alussa.

Varhaismodernia aikaa koskevasta taustoituksesta selviää esimerkiksi, että moderni muurariuskon perustui keskiaikaisiin kirkonrakentajien ammattikuntiin, jotka hallitsivat antiikin oppeja arkkitehtuurista, geometriasta ja matematiikasta. Kirkonrakentajat liikkuiivat työmaalta toiselle, minkä vuoksi he tarvitsivat todistuksia, salasanoja ja -merkkejä, joilla mestarit saattoivat tunnistaa toisensa. Ainakin Britanniassa työmailla oli myös loosirakennuksia, jotka toimivat väliaikaisena asumisratkaisuna. Nämä kaikki elementit, looseista salamerkkeihin näkyvät myös nykyajan muurariudessa. Vapaamuurariuskon asetetaan varhaismoderniin sosiaaliseen kontekstiin toteamalla, ettei vapaamuurarit olleet säätyrajoja ylittävänä yhteisönä 1700-luvun Euroopassa poikkeus, vaan osa vilkasta säätyläisten ja eliitin seurallisuuden kulttuuria, ja että muurariuskon oli yhdistelmä vanhaa kiltojen toimintamalleja yhdistettynä valistusfilosofiseen aatteelliseen kontekstiin (s. 39).

Tarkkaa tietoa siitä, miten kirkonrakentajien ammattikunnat muuttuivat valistusfilosofiseksi vapaamuurarilooseiksi ei ole tietoa. Ilmeisesti varhaismodernilla ajalla Britanniassa ja muuallakin Euroopassa tapahtunut talousjärjestelmän muutos ja ammattikuntalaitoksen hajoaminen johtivat siihen, että muurarit yrittivät ylläpitää järjestöjään sallimalla jäsenyyden myös muille kuin ammattikuntansa edustajille. Antiikin opit kiinnostivat aikakauden eliittiä, jotka ryhtyivät pikkuhiljaa muokkaamaan

looseista valistuneen seurustelukulttuurin paikkoja, joissa yhteiskunnassa vallinneet hierarkiat asetettiin toissijaiseen asemaan ja keskityttiin ajamaan valistusfilosofista ideaalia suvaitsevaisuudesta, edistyksestä ja tasa-arvosta.

Nyström on 1900-luvun tutkijana parhaimmillaan käsitellessään vapaamuurareita osana itsenäisen Suomen yhteiskuntahistoriaa. Varhaismodernin ajan käsittelyssä ilmenee sen sijaan pieniä kauneusvirheitä. Teoksessa korostetaan vapaamuurariuden keskittyvän jäsentensä henkisen kasvun edistämiseen, ja ettei liikkeessä ole kyse politiikasta tai yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta. Tämän seikan korostaminen on ymmärrettävää sitä taustaa vasten, että muurareihin on liitetty lukuisia salaliittoteorioita, ja että nykyään toimiva järjestö ei pyri poliittiseen aktiivisuuteen (ks. esim. s. 32, 33). Varhaismodernina valistusfilosofisena ilmiönä sen sijaan vapaamuurarit olivat yhteiskunnallinen ja poliittinen liike, mitä teoksessa ei suoranaisesti kielletäkään, mutta tämä piirre tuntuu jäävän tekstissä hieman rivien väliin.

Muurariuden yhteiskunnallinen merkitys olisi välittynyt lukijalle paremmin, mikäli sitä olisi käsitelty osana porvarillista julkisuutta, eli nykyisen kansalaisyhteiskunnan muotoutumisen prosessia. Käsitteellä 'porvarillinen julkisuus' tarkoitetaan Euroopassa varhaismodernina aikana syntyneitä uudenlaisia sosiaalisen vuorovaikuttamisen muotoja, kuten salonkeja, sanomalehtiä tai julkisia konsertteja. Näillä oli yhteiskunnallinen merkitys, sillä julkisuudessa käydyn vuorovaikutuksen tuloksena syntyi 'yleinen mielipide', joka muodostui poliittisten instituutioiden rinnalle kanavaksi yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen (ks. esim. Calhoun 1992; Horn Melton 2001; Habermas 2004; Havu & Huhtinen 2022). Porvarillisessa julkisuudessa keskeistä oli sen säätyrajat ylittävä luonne, minkä vuoksi sen piirissä nähtiin hierarkkiseen säätyjärjestelmään ja absoluuttiseen kuninkaanvaltaan perustunut järjestelmä epäoikeudenmukaisena. Vapaamuurariudella oli tässä kaikessa oma roolinsa, kuten porvarillisen julkisuuden käsitteen akateemiseen tutkimukseen tuonut sosiologi Jürgen Habermas on osoittanut (Habermas 2004, 68, 168 & 360). Historioitsija Reinhart Koselleck on myös muiden muassa esittänyt tutkimuksessaan, miten vapaamuurariliike oli hyvin yhteiskuntakriittinen ja nakersi absoluuttiseen monarkiaan perustunutta yhteiskuntaa (Koselleck 1988, 86–97). Suuressa kuvassa tämän piirteen jääminen takalalle ei varsinaisesti haittaa, mutta olisi tuonut lisäymmärrystä historiallisen vapaamuurariuden luonteesta.

Modernin ajan poliittinen historia – vainoa ja syytöksiä

Nyström sitoo loistavasti vapaamuurarit osaksi suomalaisen yhteiskunnan historiaa. Teksti soljuu luontevasti eteenpäin, vaikka toisinaan siinä pysähdytään seikkaperäisesti käsittelemään esimerkiksi sitä, kuinka eri loosit ovat etsineet itselleen sopivaa rakennusta temppeliään varten. Yhteiskunnallinen ja poliittinen historia taustoitetaan laajalle yleisölle sopivalla tavalla, ja kansainvälinen konteksti otetaan huomioon.

Vapaamuurareita kohdannut vaino ja erilaiset syytökset tulevat kirjan aikana hyvin tutuiksi, mikä muistuttaa siitä, että harmittomilta tuntuvilla salaliittoteorioilla voi olla traagisia seurauksia. Muurareita kohtaan on esitetty epäluuloa ja syytöksiä poliittisen kartan oikealla ja vasemmalla laidalla, mutta myös herätyskristilliset ovat suhtautuneet

muurareihin negatiivisesti. Teoksessa piirretään selkein kuva kuitenkin äärioikeistolaisesta antimuurarillisuudesta, joka kietoutui maailmansotien välisenä aikana tiiviisti antisemitistiseen ajatteluun. Erityisesti saksalaisen ensimmäisen maailmansodan kenraali Erich Ludendorffin antisemitistiset ja -muurarilliset mielipideteet ja niiden leviäminen Suomeen esitellään mielenkiintoisesti. Yleiseurooppalaista vapaamuurareihin kohdistunutta vainoa ei käsitellä kirjassa kovinkaan paljoa, vaan teoksessa todetaan antimuurarillisuuden olleen melko yleinen ilmiö poliittisissa ääriilikkeissä maailmansotien välisenä aikana.

Äärioikeiston ja vapaamuurarien suhde oli monimutkainen sotienvälisessä Euroopassa. Esimerkiksi Saksassa natsit suhtautuivat vapaamuurareihin lähtökohtaisesti halveksien ja vapaamuurareita tapettiin natsien vainoissa, mutta natsipuolueeseen kuului myös vapaamuurareita (Thomas 2012). Nyström esittelee, kuinka Suomessa Saksaa ja natsipuoluetta ihailleet äärioikeistolaiset, kuten Paavo Susitaival, hyökkäsivät vahvasti vapaamuurareita vastaan ja vaativat, etteivät muurarit saaneet toimia keskeisissä valtiollisissa viroissa. Toisaalta taas niin kutsuttuun valkoisen Suomeen kuulunut yhteiskunnallinen eliitti muodosti suurimman osan vapaamuurarien jäsenistöstä, ja oli ollut perustamassa järjestöä Suomeen 1920-luvulla. Näissä piireissä oli myös äärioikeistolaisia ajatuksia kannattaneita henkilöitä, kuten kauppaneuvos Rafael Haarla, joka kuului vapaamuurareihin ja tuki Lapuan liikettä. Epäonnistuneen Mäntsälän kapinan jälkeen Lapuan liikkeen radikaaleimmat tahot ja myöhemmin Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) jäsenet syyttivät maltillista oikeistoa ja sen piiriin ”pesiytyneitä” vapaamuurareita kapinan epäonnistumisesta. Lapuan liikettä tukenut Haarla ei arvostanut tällaisia syytöksiä ja yritti perustella aatetovereilleen, ettei muurarillisuus ollut epäisänmaallista ja että monet valtioiden johtajista olivat vapaamuurareita. Antimuurarillisuus oli lopulta Haarlalle liikaa. Kun IKL:n järjestötoiminnan johtajaksi valittiin vankka antimuurari Paavo Susitaival, ilmoitti Haarla eroavansa liikkeen luottamustehtävästään.

Maailmansotien väliset poliittisesti kuohuttavat vuosikymmenet eivät olleet ainoa aika, jolloin vapaamuurareihin kohdistettiin syytöksiä. Suomessa vapaamuurarit olivat esillä esimerkiksi vuonna 1981 niin kutsutussa metro-oikeudenkäynnissä, jossa 24 Helsingin johtavaa virka- ja luottamusmiestä syytettiin lahjuksista ja muista virkavirheistä. Näiden syytettyjen sekä tuomarien joukossa oli vapaamuurareita, jolloin mediassa alkoi esiintyä epäilyjä vapaamuurarien poliittisesta hyvä veli -verkostosta. Jopa *Helsingin Sanomat* julkaisi vapaamuurarien jäsenluettelon ja kirjoitti muurareista kriittisesti. Suomessa vapaamuurarien mediakuvaan ei auttanut yhtään se, että vuonna 1981 julkisuuteen nousi myös Italiassa syntynyt kohu, jossa vapaamuurariloosi P2:lla oli kytköksiä mafiaan ja loosi käytännössä osallistui järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Metro-oikeudenkäynnin jälkeen vapaamuurarit ovat pyrkineet julkisuudessa aiempaa laajempaan avoimuuteen, jottei heihin suhtauduttaisi epäilevästi, ja avoimuus on onnistunut hälventämään epäluuloa järjestöä kohtaan.

Vapaamuurarien historiasta ei luoda teoksessa pelkästään kuvaa vainojen kohteena olevista uhreista, vaikka monenlaista epäilyä on ollutkin. Erityisesti lähestyttäessä nykyajan vapaamuurariutta esitellään järjestöstä muutakin kuin vakavamielistä esoteerista puolta. Muurareilla kerrotaan esimerkiksi olevan kansainvälinen moottoripyöräkerho, ja ainakin vuonna 2011 kokoontui vapaamuurarien Grilliloosi

”istuntoon”, jossa nokkelasti myönnettiin muurarimaailman korkein aste, 200°. Toki muurareita varjostaa nykyäänkin erilaiset salaliittoteoriat, mutta Nyströmin teoksen kautta avautuu myös toisenlainen kuva vapaamuurareista.

Teoksen 1800-luvun loppua ja 1900-luvun alkupuolta käsittelevä osuus herätti itsessäni mielenkiintoa ja joukon kysymyksiä, joihin kirja ei kattavuudestaan huolimatta antanut vielä tyhjentäviä vastauksia. 1800-luvun lopulla Suomen suuriruhtinaskunnassa heräsi eräänlainen vapaamuurari-innostus, ja kun vapaamuurarit järjestäytyivät 1920-luvulla, kuului ensimmäisiin vapaamuurariveljiin yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti merkittävässä asemassa olleita henkilöitä. Miksi 1700-luvun maailmaa ja valistusfilosofiaa peilaava järjestö ylipäättään haluttiin perustaa itsenäisessä Suomessa? Miksi sitä oli perustamassa aikansa valkoinen eliitti? Oliko vapaamuurari-innostuksella aatteellista yhteyttä suomalaisen nationalismin kanssa, ja jos oli, millainen yhteys oli? Yleiseurooppalaiseen kontekstiin asetettu tapahtumahistoria antaa tästä kyllä jonkinlaisia viittauksia siihen, että suomalaiskansallismielisissä piireissä vapaamuurari oli muun esoteerisen innostuksen ohella eräänlainen muoti-ilmiö, joka satoi Suomea tiiviimmin osaksi länsieurooppalaista piiriä. Olisi silti mielenkiintoista lukea tulevaisuudessa tutkimusta, joka on keskittynyt näiden kysymysten ympärille.

Yhteenveto

Vapaamuurarit ovat osa elävää 1700-luvun kulttuuriperintöä. Mielenkiintoista onkin, millainen asema valistusfilosofiaan pohjautuvalla järjestöllä on nykymaailmassa. Nyströmin teos vastaa tähän kysymykseen esittelemällä suomalaisen vapaamuurariuden historiaa. Muurareista muodostuu kuva esoteerisena järjestönä, joka tarjoaa jäsenilleen henkisen kasvun lisäksi yhteisöllisyyttä ja pyrkii esimerkiksi hyväntekeväisyyden avulla edistämään hyvinvointia yhteiskunnassa. Juuri hyväntekeväisyys on yksi piirre, joka on kulkenut osana vapaamuurariutta aina 1700-luvulta nykyaikaan saakka.

Nyströmin teos suomalaisesta vapaamuurariudesta on niin kattava, että tähän arvioon on tuntunut olevan mahdotonta saada mukaan kaikkea sellaista tietoa, joka olisi olennaista vapaamuurariuden ja sen suomalaisen historian kannalta. Ja vaikka teos on erittäin seikkaperäinen, jättää se myös paljon tutkittavaa ja analysoitavaa tulevaisuuden tutkimuksia varten. *Enemmän valoa* onkin erittäin onnistunut ja mielenkiintoinen sukellus vapaamuurariuden maailmaan, joka kaikissa piirteissään ja menneisyyden tapahtumisissaan on kiehtova ja ajatuksia herättävä. Teos onnistuu pyrkimyksessään tarjota tapahtumahistorian lisäksi yleistä tietoa vapaamuurariudesta. Kirja on kattava perusteos suomalaisen vapaamuurariuden historiaan, jota voi suositella kenelle tahansa vapaamuurariudesta kiinnostuneelle, joko historian harrastajalle tai eri tieteenalojen tutkijoille.

FM Mikko Saira, Suomen historia, Turun yliopisto. Tutkin väitöskirjassani turkulaisen eliitin aatteellista viittekehystä Turussa esitetyn teatteri- ja konserttiohjelmiston sekä ohjelmiston sirkulaation näkökulmasta vuosina 1790–1827. Tutkimus on osa SLS:n rahoittamaa hanketta *Opera i periferin? Åbo och Paris som musik- och teaterstäder 1790–1840*.

Kirjallisuus

Calhoun, Craig. 1992. *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.

Habermas, Jürgen. 2004. *Julkisuuden rakennemuutos: Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*. Alkuteos: Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft [1962]. Suom. Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino.

Havu, Kaarlo & Johannes Huhtinen toim. 2022. *Ajatusten näyttämö: Julkisen keskustelun synty varhaismodernissa Euroopassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Horn Melton, James Van. 2001. *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Koselleck, Reinhart. 1988. *Critique and Crisis: Enlightenment and the Pathogenesis of Modern Society*. Alkuteos: Kritik und Krise. Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt [1959]. Käännös: Victor Gourevitch. Oxford: Victor Gourevitch. Berg Publishers Limited.

Thomas, Chris. 2012. Defining "Freemason": Compromise, Pragmatism, and German Lodge Members in the NSDAP. *German Studies Review* 35, 3: 587–605. <http://www.jstor.org/stable/43555802>